

Fóti Péter: Egy radikális iskolareform körvonalai-II. rész.

október 22, 2014

Rövid esszék az iskolakötelezettségről, a tesztek értelmetlenségéről, a külső és belső motiváció különbségéről és a tanulás igazi értelméről

A külső és belső motivációról

A külső tanári motiváció a mai kötelező iskolába járásra építő bürokratikus iskola fő fegyvere. A motiváció fogalmát azonban alaposabb vizsgálat alá kell vetnünk. Ha különbséget teszünk a külső és belső motiváció között, látni fogjuk, hogy a belső motiváció az igazán fontos, az igazán kívánatos, míg a külső motivációra csak akkor van szükség, ha korábban már leromboltuk a belsőt. A feladat itt az lenne, hogy a belső motiváció értékét újra visszaállítsuk. Nem könnyű feladat.

A gyerekek a világra jönnek, és megkezdik az őket körülvevő világ felfedezését. A felfedezőút egyik állomása, hogy megtanulnak járni és beszélni. A tanulási folyamat sok próbálkozásból, kudarcból, újrakezdésből áll. A gyermek maga jelöli ki tanulásának tárgyát, maga hajtja végre a folyamatot, és végül ő maga korrigál. Természetesen környezetéből már ebben a korai fázisban visszajelzések érik. A felnőttek segítik őt, ha úgy ítélik meg, hogy segítségre van szüksége. A segítségre a gyerek kétféleképpen reagálhat: örül neki vagy elutasítja. Akárhogyan is történik, örömet vagy elutasítást

szintén a maga módján tudja csak kifejezni. Az öröm vagy elutasítás értelmezése azután a másik fél feladata. Jó esetben az értelmezés sikeres, rossz esetben nem. Így, ha a gyermek elutasító reakcióját nem megfelelően értelmezik, a dolog problémákhoz vezethet.

Vegyük most a jó esetet! A felnőtt vagy egy másik gyerek megérti, hogy segítő szándéka felesleges, és leállítja a segítségnyújtást, amelyre a másik fél nem tart igényt. Így a világ felfedezése megmarad örömtelinek, a gyerek továbbra is motivált, újabb célokat tűz ki maga elé, keresi a feladat megvalósításának eszközét, saját hibáiból tanul, és saját erejéből jut örömhöz. A tanulás ilyen módjával nem csupán járni és beszélni lehet megtanulni, hanem olvasni, írni és számolni is. Számtalan esetet ismerünk, amikor a gyerekek saját motivációjukból eredően sajátítják el ezen képességeket.

A második esetben, ha a felnőttek vagy gyerektársak a segítség elutasítását nem értik meg, kialakulhat egy problematikus helyzet. A segíteni akaró fél a világ megismerésének támogatójából a világ megismerésének akadályozójává válik. A nem kívánt segítség sokféle lehet. A leggyakoribb eset, ha akaratlanul olyasvalamit kényszerítünk a gyerekekre, amit még nem áll szándékában megtanulni, vagyis tanulási stratégiáját megváltoztatjuk. Például a gyereket túl korán járni tanítják, amikor még izmai nem elég fejlettek a járáshoz; vagy túl korán akarják szobatisztaságra szoktatni. Ekkor a célokat már nem a gyerek tűzi ki maga elé. Hasonlóan jó példa a kéretlen segítségre, amikor a gyerek saját eszközeit igyekeznek valami mással helyettesíteni; vagy megoldják helyette a feladatot, és nem hagyják, hogy hibázzon. Továbbá azzal is kárt okozhatunk, ha mi magunk értékeljük a gyermeket, és nem engedjük, hogy maga ítélje meg azt, mit tart kudarcnak vagy sikernek.

Mindezek a gyermek elbizonytalanodásához vezetnek: a világ felfedezésének üteme lelassul, a gyerek védekező alapállást vesz fel. A probléma azonban ezzel nem zárult le. A gyerek nem érzi sajátjának azokat a célokat, amelyeket kitűznek elé, de

környezete különböző eszközökkel megpróbálja mégis rávenni azok elérésére. Ezt nevezik motivációnak. Az eredeti, önmagunkból fakadó belső motiváció helyébe a külső motiválás lép. Ez tragikus fejlemény. A külső motiváció soha nem lehet olyan erős, és soha nem mozgat meg annyi energiát, mint a belső, velünk született, természetes motiváció.

Az iskola mint intézmény elsősorban ezzel a külső motivációval dolgozik. Az iskolában a kitűzött célok külsők, nem a gyerek saját céljai, ebből következően az iskolában mutatott teljesítmény nem a gyerek valóságos teljesítménye. Az iskolában nem a belső indíttatásból eredő ismeretszerzés támogatása folyik, hanem a külső motiváció eszközével, a kívülről meghatározott célok elérése a feladat – vagyis nem világmegismerés, hanem világmegismertetés.

Ez a gyerekekben védekezési reakciókat indít el: teljesítménycsökkenés, érdektelenség, elfordulás a kedvenc tantárgyaktól. A külső motiválás egyik fontos módszere az osztályozás vagy egyéb értékelés. Ennek a módszernek az igazi eredménye, hogy leszoktatja a gyereket a korábban örömmel végzett tevékenységekről. Ha a gyerekek az örömmel végzett tevékenységért cserébe jutalmat kapnak, és ehhez a jutalomhoz aztán hozzászoknak, akkor végül a jutalmazás megszüntetésével együtt az örömezzet is megszűnik. Tragikus jelenség, amely nagyon sokszor megtörténik.

Az iskola hatására a gyermekben megszűnik a saját, belső motivációs kényszer, már csak külső motiválás hatására végzi el feladatait. A külsőleg meghatározott célok miatt a gyermekeket könnyebben lehet ellenőrizni, hiszen ha a feladat kívülről jön, akkor annak ellenőrzése is egyszerű.

Bár az iskolák ezt így nem mondják ki, de módszerük ezt mutatja.

Ebben a helyzetben a gyerekek már nem az igazi, kíváncsi énjüket mutatják, hanem stratégiákat fejlesztenek ki arra,

hogyan viselkedjenek az iskolában. Az órán elhangzó kérdések után vagy felteszik a kezüket, és kiugranak a padból mutatva, hogy mennyire szeretnének válaszolni, vagy igyekeznek észrevétlenül maradni, nehogy felszólítsák őket. Játsszák a játékot, amit iskolának neveznek. Nem gondolkodnak többé: nem kérdeznek, hanem válaszolnak. Nem aktívak, hanem passzívok – még ha ez látszólagos aktivitásban fejeződik is ki.

Az iskolai életben a gyerekeknek nincs igazi felelőssége. Azt mondjuk, a diák felelőssége a tanulás. Azonban ez akkor lenne valós felelősség, ha a diáknak nemcsak tanulnia kellene, hanem el kellene döntenie azt is, mit akar tanulni, vagyis az elérendő célokat maga tűzné ki. Mivel ez hiányzik, természetesen nincs felelősségtudat sem. Minden tanuló egyforma, csak a jó tanuló más iskolai játékot játszik, mint a rossz tanuló. A jó tanulók elfogadják a külső motiváltságot, fejükbe tömik azt, amit az iskolában a fejükbe akarnak tömni. A rossz tanulók ellenállnak, többé-kevésbé nyíltan kimutatják ellenérzésüket.

Azokban az otthonokban, iskolákban, ahol a külső motiváció nem játszik szerepet, máshogyan folyik az élet. Itt bíznak a belső motivációban, hogy a gyerek képes magának célokat kitűzni és segítséget kérni, ha szüksége van rá. A belső motivációt nem kell felkelteni, ösztönösen megvan bennünk, így tanári motivációra sincs szükség. A gyerekek, mivel céljaikat maguk tűzik ki, aktívak, és természetesen felelősséget is vállalnak. Nem abban az értelemben, hogy adott időre elérik a kitűzött célokat, hanem abban a természetes értelemben, hogy tevékenyek, és dolgoznak a célok megvalósításáért.

Míg a külsőleg motiváló iskolában a tanárok bizalmatlanok a tanulóval szemben, addig itt a bizalom léghőre uralkodik, mert tudják azt, hogy a bizalmatlanság önbeteljesítő. Ha nem bíznak bennünk, el is hisszük magunkról, hogy megbízhatatlanok vagyunk, tehát felelőtlené válunk. A felelőtlen embereket viszont valóban jobban kell ellenőrizni – vagyis ördögi kör alakul ki.

A külsőleg motiváló iskolában hiába dicsérik a gyereket teljesítményéért, mégsem alakul ki benne a kívánt önbecsülés. Az önbecsülés forrása ugyanis az, hogy az ember saját maga tűz ki célokat, majd ezeket a saját eszközeivel, esetleg mások segítségét is igénybe véve megvalósítja.

A külsőleg motiváló iskolában a tanárok azt gondolják, hogy aki nem tanul jól, azzal valami baj van. Valójában azonban el kellene gondolkodniuk azon, hogy miért nem képesek a tanulók az adott anyagot megtanulni. Ha önvizsgálatot tartanának, észrevennék azt, hogy a külső motiváció módszerét el kellene hagyniuk és vissza kellene térniük a tanulás teljesebb értelmezéséhez. Ehhez azonban nem elég egy tanár, teljes iskolai szemléletváltás szükséges.

A külső motivációt alkalmazó iskolában a gyerekek iskolán belül mutatott intelligenciája kisebb, mint az iskolán kívül. A tanulók unatkoznak, utálják az értelmetlen feladatokat. Ez a fajta tanítás inkább az elméleti oktatást tartja lényegesnek, szemben a gyakorlati tudás elmélyítésének fontosságával.

A külső motiválást mellőző iskolákban a gyerekek sokféle dologgal foglalkozhatnak, megválaszthatják azt, amit tanulni akarnak, vagyis haladhatnak előre a saját maguk választotta úton. Ha kérdéseik vannak, akkor azokat felteszik, és azokra választ kapnak. Ha meg akarják tudni, hogy hogyan kell valaminek utánanézni, megmutatják nekik. Ez 180 fokos fordulat a hagyományos módszerre építő iskolákkal szemben, és valóban működőképes modell. Olyan környezetben szeretnek tanulni a diákok, ahol biztonságban érzik magukat, és segítséget kapnak, ha szükségük van rá.

Ezt bizonyította be a ma működő alternatív iskolák közül legrégebben alapított summerhilli iskola is, ahol először tették szabadon választhatóvá a tanórák látogatását. Ennek az iskolának a tapasztalata azt mutatja, hogy a külső motivációról való lemondás egy termékenyebb tanulási környezetet teremt. A gyerekek, akik hagyományos iskolákból

jönnek, először kerülnek az órákat, majd bizonyos idő után bekapcsolódnak a tanulásba azokban a tantárgyakban, amelyek megfelelnek érdeklődési körüknek. A belső motivációnak köszönhetően teljesítményük nem rosszabb, mint a hagyományos iskolákba járó társaiké.

Számos iskolában továbbra is a régi rendszer uralkodik, mert ha van is igény a jobb tanulási módszer bevezetésére, a pénzforrások kiapadása után kénytelenek visszatérni a régi programokhoz. Ráadásul a tanárok többsége ellenzi a változásokat. Azt belátják, hogy az alacsonyabb osztálylétszám az ideális, a túl sok papírmunka és a kevés fizetés pedig nem hat ösztönzőleg a tanárookra, de továbbra is azt tartják helyesnek, ha a tanár mondja meg a diáknak, mit és hogyan tanuljon.

Bizonyos értelemben ez azt jelenti, hogy sem a tanárok, sem a szülők nem ismerik a gyerekeket.

Nagyon fontosak azok a kezdeményezések, melyek a mai oktatási rendszer hibáiból tanulva, saját intézmények alapítását tűzik ki célul. Azonban egy demokratikus iskola működtetése heroikus feladatnak tűnik, mert megalakulása után az iskola állandó függésben van a különböző pénzforrásoktól, melyek sajnos könnyen kiapadhatnak. Vonzó alternatívának tekinthető a gyerekek otthoni taníttatása is, mert így a lehető legtermészetesebb környezetben tanulhatnak a diákok.

Akik a belső motiváció erejében hisznek, azok számára természetes, hogy a tanulás nem a tanító szigorának, hanem a tanuló aktivitásának és kíváncsiságának az eredménye. A tanárnak az a feladata, hogy segítse a tanulókat. Támogassa a diákokat abban, hogy eljussanak olyan helyekre, ahol érdekes dolgokat láthatnak; gondoskodjon olyan könyvek és eszközök beszerzéséről, melyek segítségével a tanulók kielégíthetik kíváncsiságukat; és ami a legfontosabb: megválaszolja azokat a kérdéseket, amelyeket feltesznek neki.

A tanulás nem választható el az élettől. Méréföldkőnek tekinthető ezért, hogy a Summerhill School elérte a brit oktatásügyi bürokráciával szemben vívott jogi csatájában (1999-2000), hogy bírósági döntés alapján ebben az iskolában nem csak a tantermekben folyik a tanulás. A tanulás egyik fontos módja a minden demokratikus iskolában működő diákönkormányzat. A gyerekek minden helyzetben képesek a fejlődésre, de leginkább akkor, ha értékes munkát végezhetnek. A diákönkormányzat pontosan arra jó, hogy használják képességeiket, megtanulnak bizonyos szituációkat értékelni, és nem utolsósorban döntéseket hozni.

Azok a gyerekek a nyertesek, akik demokratikus iskolában vagy otthon tanulhatnak. Boldogabbak, érdeklődőbbek, mint a hagyományos oktatási intézményekbe beíratott társaik.